

KAROLINA MOSIEJ-ZAMBRANO

ORCID: 0000-0002-1796-2025

Maria Hennel-Bernasikowa, *Pałac Potockich w Krakowie (Róg Rynku i Brackiej). Zarys dziejów, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kraków 2016, s. 299*

DOI: 10.15290/sp.2018.26.11

W 2016 r. nakładem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa ukazała się interesująca analiza dziejów Pałacu Potockiego w Krakowie, którą przygotowała profesor Maria Hennel-Bernasikowa. Autorka, znana dzięki wieloletnim badaniom wawelskich arrasów, jest wybitną specjalistką od tapiserii i tkanin dekoracyjnych. Zajmuje się wawelskimi skarbami od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Jest cenionym historykiem sztuki w Polsce i zagranicą. Jej liczne publikacje, książki, artykuły i hasła w katalogach muzealnych, ukazały się po polsku, a także po francusku, angielsku i włosku.

Hennel-Bernasikowa jest autorką szeregu prac poświęconych kolekcji flamandzkich tkanin króla Zygmunta Augusta¹. Za najważniejszą publikację badaczki na ten temat należy uznać książkę *Dzieje arrasów króla Zygmunta Augusta*, wydaną w roku 2011 przez Zamek Królewski na Wawelu. Stanowi ona opracowanie 450-letniej historii królewskiej kolekcji, która obejmuje 138 arrasów.

Autorka pełniła aktywną rolę w Komitecie Historii Sztuki PAN jako kierownik projektu badawczego w latach 2001–2006: *Skarby królowej Bony. Inwentarz ruchomości spisany w Bari (1557–1558). Badania nad zespołami dzieł sztuki królowej Bony*. (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Departament Badań Naukowych).

---

¹ Są to m.in.: *Geneza artystyczna arrasów krajobrazowo-zwierzęcych z kolekcji króla Zygmunta Augusta*, „Studia Muzealne” 10, 1974, s. 13–29; *Import gobelinów z Holandii do Polski w XVII w.* [w:] *Niderlandyzm w sztuce polskiej: materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, red. T. Hrankowska, Warszawa 1995, s. 249–262; *Gobeliny XV–XIX wieku w Zamku Królewskim na Wawelu. Tapestries at Wawel Royal Castle 15th–19th centuries*, Kraków 2000.

Recenzowana książka to publikacja, która ukazała się w serii *Biblioteka Krakowska* pod numerem 162. Autorka przedstawia w tej książce zarys dziejów Pałacu Potockich, niemal od powstania kamienicy na początku XIV w. po dzień dzisiejszy. Hennel-Bernasikowa korzystała z zasobów archiwalnych Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Narodowego w Warszawie, Archiwum przy Małopolskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Krakowie, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Biblioteki Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk, Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz bogatej literatury przedmiotu.

Rozdziały zostały podzielone na podstawie linii czasowej i najważniejszych dziejów budynku. W taki sposób zostały podkreślone wrażliwe punkty w życiorysie budynku, tak jak przejście własności z jednej rodziny do drugiej czy newralgiczny moment wybuchu drugiej wojny światowej.

Zarys dziejów Pałacu Potockich został umieszczony w różnych dziedzinach i obszarach badań. Architektura wiąże się z istotnie ważną historią polityczną w danym okresie historycznym, tak jak genealogia rodzin jest *stricto* związana z historią sztuki czy modą dekoracyjną.

Książka zawiera dziewięć rozdziałów: *Pałac Potockich dziś oraz jego dawna ikonografia, Zarys dziejów kamienicy oraz jej właściciele od początku XIV do końca XVI wieku, Rezydencja księcia Jerzego Zbaraskiego (od około 1610 do 1631), Spadkobiercy Jerzego Zbaraskiego, Lokatorzy kamienicy, Pałac Eliasza Wodzickiego, Właściciele pałacu w XIX wieku, Pałac Potockich w linii tulczyńskiej, Od wybuchu II wojny światowej do naszych czasów.*

Warte uwagi są aneksy, które uzupełniają zawartość rozdziałów. Między innymi: list Aleksandra Litticha do księżnej Wandy Jabłonowskiej z dnia 1 maja 1880 r. znajdujący się w Bibliotece PAN i PAU lub kontrakt kupna-sprzedaży pałacu z 24 listopada 1895 r., pochodzący z ksiąg gruntowych miasta Krakowa i dóbr tabularnych z obszaru Sądu Okręgowego w Krakowie, które znajdują się w Archiwum Narodowym w Krakowie.

Na końcu książki, między bibliografią a indeksem nazwisk, znajduje się wkładka zawierająca 51 ilustracji kolorowych i czarno-białych. Wśród nich można znaleźć zdjęcie z lat sześćdziesiątych XIX w. Wandy z Ossolińskich (I v. Potockiej, II v. Jabłonowskiej) z Gabinetu Grafiki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w Wrocławiu i fotografię ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie, wykonaną przez Piotra Legiera przedstawiającą kredens powstały w Kolbuszowej z herbem i inicjałami Jana Wielkopolskiego. Uważam, iż lepiej byłoby umieścić, przynajmniej część z tych ilustracji, wśród fragmentów książki, które bezpośrednio dotyczą danego obrazu.

Książka napisana jest komunikatywnym językiem i dlatego zapewne zainteresuje szersze grono czytelników, nie tylko specjalistów. Uważam za dobre rozwiązanie ze strony Autorki tłumaczenie nieprofesjonalistom znaczenia wielu określeń stosowanych przez historyków sztuki, na przykład słowa *ambit* (s. 37).

Zawartość książki opisującą zarys dziejów pałacu Potockich można podzielić na dwa równoległe tory. Z jednej strony jest przedstawiona linia czasowa życia kamienicy na podstawie jej użytkowania przez właścicieli – rodzinę Potockich czy księcia Jerzego Zbaraskiego czy lokatorów, takich jak cukiernik Jerzy Hilpert, czy blacharz Franciszek Kolb. Z drugiej strony mamy konkretny opis elementów architektonicznych, zmian budowlanych i ogólny zarys ewolucji wizualnej, strukturalnej i dekoracyjnej budynku. Zarys budowlany i architektoniczny jest ściśle połączony z szczegółowym opisem elementów. Zawarte są również cenne uwagi dotyczące perspektyw, różnorodnych dekoracji, wątków historii sztuki – w szczególności kolekcji dzieł, które znajdowały się w kamienicy i jej wyposażenia. Mowa też w omawianej tu książce o dziełach wielu wybitnych malarzy, takich jak Marcello Bacciarelli czy Jan Chrzciciel Lampi, nie pominęła Autorka wiadomości o szeregu portretów właścicieli, tak jak w przypadku rodziny Potockich, czy różnych dostojników z nimi spokrewnionych (s. 180). Jednak sercem Pałacu Potockich w Krakowie były i są, osoby i rodziny, które je zamieszkiwały i zamieszkują do dziś. Profesor Hennelowa przedstawiła zarys dziejów powyższej kamienicy mając na uwadze przede wszystkim jej lokatorów. Warto zwrócić uwagę na ciekawą postać Pelagii Anieli Marii Potockiej, która urodziła się w pałacu w 1909 r. Była ona historykiem sztuki i kustoszem Muzeum Książąt Czartoryskich podczas II wojny światowej. Brała aktywny udział w konspiracji i w wielu sytuacjach potrafiła sprzeciwić się niemieckim okupantom, zapobiegając zniszczeniu lub kradzieży dóbr sztuki znajdujących się w muzeach w Krakowie.

Skomplikowane interakcje i relacje między osobami i rodami, przedstawione przez Autorkę prawie w wymiarze genealogicznym tworzą ciekawe rozwiązania w historycznej reprezentacji budynku. Z jednej strony duża liczba imion, nazwisk i połączeń rodzinnych początkowo gubi czytelnika, gdyż automatycznie rodzi się wątpliwość, czy mamy do czynienia z opisem rodzin czy kamienicy. Z drugiej strony, po zapoznaniu się z tą interesującą pozycją i z historią budynku, wydaje się, że opis pałacu Potockich nie mógłby być inaczej przedstawiony. Tak jak Autorka pisze we wprowadzeniu do swej książki: „Celem publikacji jest ukazanie historii jednej z najważniejszych przyrynkowych kamienic, jej miejsca w życiu miasta

oraz roli, jaką odegrała w ciągu siedmiuset lat. [...] Oddawany do rąk czytelnika kolejny tom Biblioteki Krakowskiej nie jest monografią pałacu Potockich” (s. 5).

Skomplikowane historie ludzi, życiorysy właścicieli, długa lista zawodów, ciekawostek i wydarzeń, które działy się w tym miejscu – tworzą widok *a tout court*, który pozwala czytelnikowi podążać do celu, do którego, dążyła, jak należy sadzić sama Autorka, by ukazać reprezentację kamienicy w zarysach *relacji ludzkich*. Możemy dowiedzieć się, że pod adresem Rynek Główny 20 w Krakowie narodziła się jedna z pierwszych krakowskich kawiarni (s. 101) lub że miały tu siedzibę różne księgarnie, w tym słynna księgarnia Michael’a bibliopola, który w swoim składzie miał ponad 12 320 egzemplarzy (s. 45). Nie można pominąć przywołanej przez Autorkę postaci karła Józefa Wątróbki, ulubieńca księcia Stanisława Potockiego i mieszkańca kamienicy, którego wizerunek posłużył samemu Matejce w realizacji obrazu karła trzymającego wielką tarczę z czarnym dwugłowym orłem – godłem moskiewskim, w obrazie *Batory pod Pskowem* (s. 145–147). Warta uwagi jest też ciekawa historia psa Wandy Jabłonowskiej, następnej właścicielki kamienicy. Mopsiczka Gypsia została bowiem pochowana w drewnianej skrzyneczce zamurowanej w jednej ze ścian piwnicy wraz z epitafium. „Skrzyneczka została wyjęta w murze w czasie prac remontowych w roku 1991. Kartę skopiowano i całe znalezisko zamurowano ponownie” (s. 155–158). Jak podano wyżej, w aneksach zawarte są też dokumenty uzupełniające takie właśnie wydarzenia (Aneks VI: Dokument zamurowany w piwnicy w listopadzie 1889 r., s. 237).

Podsumowując, praca Marii Hennel-Bernasikowej nie tylko przedstawia historię jednej z najważniejszych kamienic krakowskiego rynku, ale i ukazuje wyraźnie, jak niezbędna jest interdyscyplinarność w badaniach naukowych. Jest to znakomita lekcja historii sztuki, dana nam przez wybitną badaczkę, potrafiącą dostrzegać konteksty, nie tylko historyczne, ale również na przykład społeczne, obyczajowe czy kulturowe, wyróżniającą się wszechstronną wiedzą i talentem literackim. Aby dokładnie zrozumieć obiekt naszego zainteresowania (kamienicę, obraz czy rzeźbę) konieczne jest zapoznanie się z jego rolą, dziejami i funkcją.

Karolina Mosiej-Zambrano, magister historii sztuki, doktorantka w Instytucie Historii i Nauk Politycznych w Białymstoku, pracownik Muzeum Pamięci Sybiru w Białymstoku.
e-mail: mosiej.k@live.it